

24002

del II (s. 108-215)

SMÅLAND

Misterhult, Döderhult

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

19/2 1959

Skogsmark, Gunnar, 1959

31/8 1959

Svar på ULMA:s frågelista M 81

Matlagning

215 bl. 4:o

24002

60. Anders Alfred Andersson,
född i Västrum (gransocken
Liu M.) år 1843, död 1924, brukade
tala om bullersoppa. Jag fick
då den uppfattningen, att
denne soppan var samma som
den förut av mig beskrivna
sluringen, kokt på korngryn,
kött, fläsk, rokt som örter, pot-
atis, morötter och palsternackor.
Brödsoppa¹⁾ äts alla vinterdagar
av den, som som kall och
frossen utifrån. Den bestod
av uppkokt mjölk med grovt
bröd isoppats. Ölsupa var
en soppan på dricka och mjölk.
Först koktes mjölken, varefter
drickat slops i. Annars "skar
det sig". Mauskop är en senare
variation av ölsupa, en kall
blandning eller kallsål på

¹⁾ Om uttallet,
se sid. 213.

lika delar vagnricka och
mjölk. Min mor, född 1870, laga-
de gärna till ölsupa, vilket hon
var van vid från sin föräldra-
hem Pannabo i M. men för det
mesta fick hon äta det ensam, efter
som ingen annan i familjen
tyckte om den rätten. Angla-
välling var en soppa på rötter,
mjölk, potatis och palster-
kakor. Ölsupa kallades även Öst.

I. Fört ej omnämnda mat-
rätter av bär, bönor, ärter, kål
och rotfrukter.

61. Smultranjörk (el.-mjölk)
(Smultron kallas i M. "Smultra").
Sedan gammalt har denna
rätt ätits i M., särskilt av
barn, som brukade prova
"Smultra på strö". En gam-
mal M.-bo på min mors

mig domstils uttryckt sig glad
 ja över att en gång ha varit bli-
 vit bjunders på johagubbe-
nyjölke, vilket sägs, att man
 gör den tiden ut jordgubbar
 med mjölk i stället för, som
 nu, med grädd. Prösamor
 var prössade, sockrade lin-
 gon (nysockrade), som äts
 med potatis, varma nybakta
 eller kalla. Sto före drogs fram
 för kalla potatis. Till det äts
 mjölk. Även pop, sockrat krö-
samos äts på samma sätt. Så-
 dana lingen ballades också för
prösa ylt. Okelbär stekte på
 glöd nämnes Sagesmannen,
 fru Ransson som en läckerhet.
Frostade stelbär, (s. k. frostnyrna)
 ävenså frostnyrna lingen an-
 ses som mycket goda.

Blåbärsujämk (blåbärsujölk)
 gärna med grovt bröd isoppad
 var en uttyckt bunnarrätt,
 likaså blåbärsoppe, som
 ofta äts rekländ varus, nå-
 gon gång kall. Hallonujämk
 (hallonujölk) förkoms. av
svärthalla (svärthallon eller
 björnbär) gjordes sylt, likaså
 av trana (= traubär), vilka
 flockades i slutet av okt. då
 de voro frostnupna, vilket
 de skulle vara. I de frostnup-
 na bär gick det nämligen ej
 ut så mycket köttringsmedel,
 vilket i gammal tid måste spæ-
 ras så mycket som möjligt, då
 det var svåranskaffat och dyrt.
Trösasoppe, som gärna äts av bla-
 den förut omnämnda Anders,
 Alfred Andersson, som liöb för,

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

att det var denna soppas fö-
 tjänt, att han aldrig led av
 reumatism. Denna kriss-
 soppa koktes på färsk lingon
 och vatten, kokrades mycket
 sparsamt, (ju surare dess vätska)
 och avreddes med stärkelse.
 Krissasoppor var en efterrätt.
Krissmjölk äts till många
 rätter nästan dagligen i
 gammal tid. Sallars server-
 ades lingonren subart utan
 alltid utördd med mjölk,
 ty då smakade de ej så surt.
 Denna "säs" äls bl. a. till
 följande rätter: raggnunk;
palst och grynbör, tvärstrog,
 som alltid efter slakt äts
 tillsammans i stekt form,
 palsten då skivad och korven
 skuren i bitar. Detta utgjorde

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DÖDERHULT
 Frgl. M 81

tillsammans med krösa-
 mjölk västas daglig ju-
 kost, så länge det räcker.
 Märk, att det nu endast är fråga
 om blodpalt, som i W. oftast
 benämnes bara "palt". Till
 kripesill, till raggpunkts,
 till glödsill, till ghö-
 hopper, som var strept, oltorkad
strömming, sotad på glöd. Ja, krösa
utgjorde i många falliga hem
 enda svalet till rororna eller
 senare potatisen och var en
väringepunkt och en sko-
normisk sympunkt av verld
stor beträdd för fattiga hus-
håll. "Hadde vi inte krösa,
 hadde vi aldri sejet på mat
 tøve", saas allment i gam-
 mal tid. Jag har själv hört
 gammalt, fattigt folk i W.

lata sätta

Säga: "Va skullén ha lovt ä,
om en utes hadde hatt kröna?
och: "Oåra på krösa va di
varste to gå igenom." (De
dåliga lingonärens vore de svåraste
att gå igenom.)

Lingon rensades på lutan-
de briska, genom att man
kuller dem i rullning med
en hand och samtidigt bläs-
te väsk blad och smolk från
briskan. En annat sätt var
att passa på under blåsvä-
dersdagar och två man höllo
då en lakan sträckt, på vil-
ket man lagt lingonskörden.
Genom att ideligen i blåsten rö-
na på skynhet, blåste smolket
iväg. Man kunde också lägga
skynhet i gräset och röra med
händerna i skörden.

Blåbär togs i bägge Rypade häv-
dorna, varvid man hällde blå-
bären från hand till hand och
samtidigt blåste på dem, så
att blad och smolk flög iväg.

Lingonmos förvarades i trä-
cyttor, vilket sagdes manen, fru
Larsson talar om, att hennes
mor gjorde. S. K. Stenfot och
Stenkruus användes också både
till blåbärs- och lingonmos.

Blåbär torkades också på plå-
tar i ugn och dessa blåbär
(diab.: torro blåbär) användes
till blåbärsoppa. Trösabytte
kröskrus och krösafat sade
man om lingonmos förva-
ringskärl. I träskål ser-
verades de med mjölk i och
i träskålen låg en stav av
trä, en träsked (större) el. hornked.

Med honning öftades barnasen
 vid behov och ävens med vört.
Sasparin var också sin öftnings-
 medel, som kunde fås på apotek
 i något senare tid. Socker
 var iske allmänt före han-
 delsbodarnas tid.

62. Hur långt tillbaka i tiden
bönor vore kända i bygden,
 vet ingen nu lovande. Säkert
 är dock, att bondbönan är den
 äldsta och därnäst bruna bönan.
Bondbönan har helt försvunnit
 från denna bygd, medan ärs-
 mot bruna bönan finns kvar.
Bondbönan koktes ihop med ^{potatis} rot
 eller fläsk, mest dock det senare.
 Den näs var i regel frukostmat.
 Rätten benämndes: Fläsk och
bomböner eller viss versa.
Urosade bondböner hade som gröt och

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Fgl. M 81

äts med sirapsvatten, ävens med
 kokt eller stekt fläsk men då
 utan fluidum. Muddbörens
 höllo i sig i denna bygd till
 strax efter skolskiftet, och på
 min fäderygård, Tällhult i M.
 odlades såväl muddbörens som
 bruna börens. Jag minns, att jag
 som barn (född 1904) åt mudd-
 börens med fläsk vid något till-
 fälle och att det var en ganska
 kärv rätt, åtminstone i barna-
 mun. Bruna börens höllos till
 att börja med som kalasmat
 och blev obligatoriska vid alla
 julkalas till köllullar och
 revbenspojäl. Senare över-
 gick det till vardagsrätt men
 själv minns jag från min egen
 barndom, att bruna börens före-
 kommo på en del kalas. I var-

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

dagslag ätos de med stekt fläsk.
 63. I gammal tid hade ärtens
 gråaskig, nästan i grönt stötan
 de färg och kallades ärter
 (dial. "arter"). När senare i ti-
 den de gula ärtens började
 odlas, skilde man på grå-
ärter och gula ärter, vilka
 ansågs förnämligare. Trön-
ärter var en annan sorts
 ärter, som man inte kokte
 till välling (soppa) utan åt
 dem kokta till sprickesill.
 Alla dessa tre slag av ärter ha-
 va odlats i bygden. Ärtor
 förvarades, torkade och tröskade
 de (eller spritade för hand) i
 tinor av urholkade trästäm-
 mar, senare i laggade tinor.
 För tröskverkets tid tröskades
 ärter med slaga på loggalvet.

Sockerärter är en tåmliggen my
 my företeelse på orten men de
 gesmännen hara både lagat
 och ätit sådana redan i sina
 yngre dagar. De stuvades i
 mjölk och mjöl och ätos när-
 tus alltid till sprickesill. Egent-
 ligen är det själva skivan, som
 ger smaken.

Skärbonor lagades på samma
 sätt som sockerärter endast med
 den skillnaden, att skärbonor-
 na först skuros i småbitar på
 skärbräda. Skärbonor kunde också
 skäras och saltas ner i lagghä-
 ril, den tidens konservering av
 grönsaker, för resten samma för-
 varingsmetoden. Allt som ätes
 konsumerades färskt, fisk man
 medsaltat. Därför var det alltid för-
 stas älgång av salt i hushållen.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

Rensning av örter utfördes på luttande briska och man förde då ibland ena handen över örterna, så att de befunno sig i ständig rullning, medan man samtidigt blåste på dem, så att snolbet flög iväg. Detta var samma metod som vid rensning av tungor och kallades att trilla örter. Om folk, som hade ett "rullande" skrat, sådes, att de "trillde örter".

Vissa örtrensningar kunde också ske på skycks i blåslip som fört beskrivits beträffande tungorna.

Släpörter var en nyare företeelse, som sedan kom i handelsbodarna. Det var örtskidorna, kokta och slivade

skida för skida i smör. De
 skulle på detta sätt ätas varma
 och även släpas mellan tår-
 orna. Ansågs som en laskerhot.

Ärtpalt eller ärtmjölspalt
 är en mycket gammaldags rätt.
 Det var broppkakor med fyll-
 ning av fläsk m. m. Skillnaden
 mellan denna palt och den
 förut beskrivna tåterepalten
 (broppkakan) var egentligen
 endast den, att ärtmjöl be-
 gagnades till den förra medan
 kornmjöl, rågmjöl eller vete-
 mjöl användes i den senare.
 Den potatisrev också användes
 i ärtpalt, har jag inte lyc-
 kats få reda på. Troligt är
 dock, att ärtpalt äts före pota-
 tisens införande i landet. Ärtpalt
 kallades också en sorts blimp,

som man "förstärkt" välling
 med, för att karlarna aldrig
 kunde sig rikligt medes av
 bara välling. Vilket som var vil-
 det av ärt-palt och ärtmjöls-
 palt, kommer ingen av sa-
 gesmännen ihåg, då de inte
 själva åt eller lagat någon
 rätt av ärtmjöl utan bara
 tala om, vad de hört "de gamla"
 berätta. Före kornmjölet eller
 jämsides med detta tycks ärt-
 mjöl ha varit flitigt nyttjat,
 säga sagesmännen, efter vad
 man hört uttala. Men det lär
 ha varit en beskt mjöl. För
 att få bort, eller åtminstone
 minska på, den fräns knaken,
 fordrades, att ärtmjölet blån-
 dades ut med goda bakor, lädd
 smör och gräddor och mjölk.

64. Stort set odlades av kålso-
 ter endast vithål. Övriga sorter,
 såsom grönhål, bruskål, rödkål och
 krysskål odlades i några mans
 på herrgårdarna. På den förut
 nämnda gårdens Gällslult, som
 är en gammalt herrsäte, od-
 lades av god sorter på utom
 vithål, bl. a. litet blomkål.
 Kålen hakades i kaskero med
 kaskekniv (stygbyggeliknande)
 eller skars i strimlor med
 tunn skärkniv. Nest använd-
 des vithålen till Kålsoppa,
 som benämndes snbart Kåf
 och då bryntes den först i
 smör och sirap i grytan, som
 den sedan skulle kokas i.
 Färsalt, salt nötkött (urvattnat)
 eller fläsk användes att baka
 Kålsoppa på. Kålsoppan skulle

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT © DODERHULT
 Frgl. M 81

vara fet och ätas skållhet,
särskilt kalla vinterdagar.
Med ister eller talg gjordes bå-
len fet och "pärlig", d. v. s. det
skulle simma feta pärlor mel-
lan pälsrinneborna.

65. Mycket veta inte sugarmän-
nen om roornas tid, annat
än litet, som har berättats om
och det är inte mycket. Rovor
ätas dels råa (särskilt av barn),
dels kokta, dels också stekta.

De tuerades genom att de
skrapades både för kokning
och stekning. För kokning ska-
ros de i skivor eller tärningar.
För stekning klövs de på
längden. Alla rovor skulle ste-
kas i ugn eller bäckas ner
i glödhög för att ligga där
och baka, lat man skallet stes

på. Rotvällingen var rot-
bitvällingens föregångare.
 Rovorna lärades då "på
 bräs" (bräda), sedan de först
 skivits i strimlor på läng-
 den. Ju mindre tärningar
 na voro, desto finare ansågs
 det vara. Företon på rottär-
 ningarna koktes vällingen
 på kött eller fläsk eller både-
 era. Om den koktes på enkelt
 kött och helst om den var
 magert, lades istället eller talg
 i grytan. Rotvälling, såväl som
 rotbitvälling hade förmågan
 att bli "skällande kött" och
 måste ätas försiktigt, om man
 inte skulle få gommen skälld.
 66. Rot(e)bit(e)välling var stort
 kött samma sorts välling som
 rotvälling, endast med den

Skillnaden, så man till denna
 tog tärnade kålrötter i stället
 för de de rötter. "I helvetet är det
 lika lätt som den där rotbiten
 Vällingens, vi gick i Mantabo
 i torsdag" sade en predi-
 kant till sin församling i M.
 några gång i mitten av 1800-talet.
 "Man kunde inte skrämme
 folket med bättre liknelser," sä-
 ga sägasmännen, "för intet
 kan vara lättare än sådana mat."
 "Om man var utö och frös," säger
 Fru S., "så behövde man bara
 tänka på rotbitvälling, så blev
 man genast varm."

Stuvade rötter var en stuv-
 ning på mjölk, mjöl och tär-
 nade rötter. Till detta äts huvud-
 sakligast gräddtill men även
 saltat, stekt fläsk.

Potpudding: Man kokte rötter, skurna i skivor samt $\frac{1}{3}$ så mycket potatis, som skulle vara råskalade, i fläskspad. Nu fisk rättes endast bliva halvkokt, varefter rötter och potatis togs upp och maldes. Sedan saltades och pepprades och tillsattes lagom med fläskspad, så att det hela fick en smidig konsistens. Därefter östes massan i en form och gräddades i ugn, tills en brunt skinn bildades uppi. Den råa äts tillsammans med kokta kofötter eller svinfötter, salt pot² eller de fläsk.

Potmos var en rät av slummanstopp kokta rötter och potatis. Stöts ihop med

Rötmosstöt av trö direkt i grytan. Pepprades och saltades under det den stötes. Cits till kumman med salt rötkött, 2° färköt, 2° fläsk. Om valtat eller rimmat kött eller fläsk skulle användas, koktes de in ihop med rötmoset.

67. Potatispal betecknades rått och släta päraskaj, eftersom potatis benämndes pära. Vill man skilja på päron som också kallades 'pärä' och pära i betydelsen 'potatis', fick man säga johpära (potatis) och tröpära (= trädpära = päron). Fräs eller fröje benämndes skalle efter kokt potatis men även i sådant fall kunde man säga "päraskaj," som under alla omständigheter var vanligast.

Skala potatis betecknades "skaho".
 Den skal från kokt potatis sådes
 även gafs. När skallet var in-
 vunnit och svart på en del ställen
 av potatisen, kallades dessa in-
 vunnings "fös + buss" i både
 sing. och plur. "Pusse ut" sådes
 den ut med knivpotatis smura
 ut en sådas och få bort den. Ny-
 potatis skrapades, eftersom de äro
 tunnskaliga, eller användes hård
 borste, kungörd s. k. ristrage.

Beteckning för "oskalad, kokt
 potatis" var skappära. Den
 skalad och blöten, rå potatis
 sådes råskape (e) de pära. Den
 man ville skilja från skala rå
 potatis' och skala kokt potatis:
råskape och skape s. gnass ä,
skape me nyppa var ut skala
 kokt potatis med fingrarna m-

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

bart. Uttrycket "rensa potatis"
 finns inte, annat än då det
 menas att rensa bort ogräs
 från potatisåker. De pöra
 var att lofva potatisen från
 groddarna, de s. k. "ögonen",
 vilket skedde direkt i potatis-
 källaren om våren. På sätt-
 potatisen ("utsädet") lämnades
 groddarna kvar. En särskild
 lektionering på allt slag avfall
 av potatis såsom skal, burt
 eller groddar, om det gällde
 kokt eller rå potatis, var pö-
 rasbak, pörafnas, pörafnöke
 eller pörabuse, även subart bu-
 se. Preparationer för olika
 slag av kokt eller stekt potatis,
 voro: kokt pöra, räskakade pöra,
stuvade pöra, ugnstekte pöra,
ghöstekte pöra, stekte (u. brynt) pöra.

oppstuckede pära¹⁾. Den rижölig potatis¹⁾
kunde sägas möte pära.

¹⁾ Om uttal och
tillredning, se
sid. 213 f.

Potatisnos benämndes, när det
kom till bygden: pärarnos (eller
finars: putre). Men det är ingen
gammaldags rätt i tu, utan kom
till i min barndom från se-
belskiftet, såvida det inte fun-
nits före i tiden, försurnit
och återinförts till bygden.

Potatis, sammankokta med
fläskben, (saltade) och serverade
i spadet. Potatisen var råskalad.
Detta är en gammaldags rätt,
som märkvärdigt nog, inte
har något särskilt namn,
möjligen fläskpära, som jag
hört det benämnas.

Prokta och rökta fläskvålar,
skinnsvålar o. dyl., sammankokta
med råskalad potatis var en rätt.

Råskalad potatis, ihopkokt med
färskströmming, lagervärsblad
 och kryddpepparkorn, allt ser-
 verat i klart späd, kallades
strömmingspära o. Koktsill i pära.

Råskalad potatis, ihopkokt med
saltströmming utan någon
 slags krydda, kallades salt-
strömmingspära o. Koktsill i pära.

Råskalad potatis, ihopkokt med
 köttkorv, som var salt. Serverades
 obryddat i klart späd. Kallades
Köttkorv i pära. Om det i stället
 var fläskkorv, kallades det för:
fläsk(e) korv i pära.

Skalpotatis med storsill över
 fisk koka i uuna. Pära i uunnsill.
 Som lächerheter ansågs ngr-
 stekta skalpotatis, ungstekta pö-
ta med smörklick och göstekta
pära med smörklick.

J. Köttmat.

Se sista meningarna i N: 70 om "mat och potatis".

68. Allmän beteckning för köttmat var i regel mat, ty många tyckte inte de fäo mat, om de inte fäo kött. Ävenså benämndes köttmat subart kött. Man skilde också på vitmat och svartmat, varav mat det förra menades ljusare kött, såsom kalvkött, lamm, höns o. dyl. och det senare var s. k. viltkött och över huvud taget mörkare kött. För länge sedan sådes t. ex. "Jä' tsh' into svartmat utan måste ha vitmat (eller vitmat);" eller "Si, jä' liker into vitmat." Fet köttmat var gotmat eller subart fett.

69. Beteckningar för olika slag av kött voro, då de var slaktdjur: viltkött (el. bara vilt), snöfä-

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o. DÖDERHULT
 Frgl. M 81

Kött (säsom Kalv, får, lamm o. dyl.)
 Kunde ävens benämnas Smäkött.

Anteckningar, som avse köttets
 kvalitet: slafsigt el. slankigt
 om dåligt kött, ävensä sejt och
benigt. Om bra kött sade man
fast och vört. Om litet god
 kött kunde man ut kvalitetsläm-
 sände säga "lammkött", vilket
 då inte innebär, att det var kött
 av just lamm men kunde
 också vara det. Ironiskt kunde
 man om dåligt kött fråga:

"Ä då här e ung kvie (kviga)
 på tjugo år?" (tjugo år). Ordet
kvikött (kvigkött) garanterade
 god kvalitet.

Anteckning för Köttbit: Köttbit
Köttjok, tjok. Om en nyss
 beg Köttbit: senne (senare), Kött-
senne, senkött.

För kötslinsen, kötslarva: slinse,
slårve, slanke, slafs, slafse.
 70. Över huvud taget äts myg-
 ket sällan färskt kött annat
 än efter en slakt, efter jakt-
 leyta och vid nödslakt, d. se om
 något djur kommit i olycka,
 brutit ett ben el. dyl. Praktiskt
 taget lammade man kött i köts-
 karer, köttklybbor eller salt-
 bakja. En köttbak kunde vara
 så stort, att det rymde stora,
 styckade kreatur. Över karer
 måste alltid finnas lock. Salt-
 tet var i regel mycket grovt & grått.
 Hårskbakja var en särskild bakja.
 Hös allmogens brukades uttry-
 ket "mat och potatis" i gamla
 tider. Uttrycket lever kvar i skämt-
 sam betydelse om "kött och potatis",
 d. se. "vi ska ha mat och potatis i dag."

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o. DODERHULT
 Frgl. M 81

Halvstuvning o. Kalvköstuvning

71. Sonderbort Kalvkö, serverat i sin sås är en gammaldags rätt, som äls med potatis efter kalvskikt, varvid man tog slaktsömma av kalven, vilket var det bästa köttet av slaktet. Rättes smaksattes med peppar och salt och såttes fram på matavslan (det låga bordet) i en stor träskål med träslor eller en stor sked av trä eller horn. Senare i tiden användes s. k. stenföt (benser) till sådana rätter. Rätten motsvarade vår tids kalvribasse, som som till när citronerna importerades.

Ugnstekt kalv (dial. ong-stekt bayv). Halvstek pepprades och saltades samt såttes i ugn. Laverbärsblad lades omkring steken. Under stekningen

Späddes (ästes) stekes gång på gång med sin sky. När stekytan var knaprig, var stekes när invändigt och den var färdig att ätas med potatis och sås, tillredd av stekskyn.

Fäkt järskalle stektes i ugn men kunde också kokas.

Tröststuvning med pära bestod av böte och potatis tillsammansstuvad.

Tröst som hackades efter kokningen och förtärdes med sås och potatis.

Tröststuvning på rovor i gammal tid och tröststuvning på rötter i senare tid motsvarade vår tids tröststuvning på potatis.

Saltet, kokt nötkött äts enkelt med potatis och krod, var-

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
Frgl. M 81

vid mörgens med kniv potatis
 var beströmda och äts med
 salt. Eller sögs mörgens ut från.

Salt järköt stuvad tillsam-
 mans med kål var en vanlig
 rätt för i tiden.

Kojvets koktes i saltat vatten.
 När kokningen var klar, för-
 varades juvet i sin spåt. När
 man sedan skulle använda
 det, skars en bit av juvet
 ut och skivades, doppades i upp-
 vispat ägg och vändes i skor-
 nyöl samt lades i bräns-
 pan och stektes under lock.
 Till detta äls stekt potatis. Den-
 na maträtt ansågs som en
 läckerhet.

Festikeb av jumb (diab. bag-
 gebulle). Toktes och stektes. Se-
 dan skivades det och äts som pålägg

eller - kallskuret.

72. Soppkross kallades kött-
ben, lämpligt att baka soppa
på. F. ö. var soppköttbit uttryckt.

Meljong serverades endast
vintertid vid Kalas. Den ser-
verades med struvor och var
i regel det första, gästerna
bjöds på, eftersom de då voro
frusna efter färden till Ka-
lasgårderna. Meljongen skulle
vara rykande het.

I vardagslag användes
köttspad som sovs till pot-
atis. Tröuspad användes också
att gräda rot- och potatisrät-
ter med. I gammal tid
spädes rovrätter med spad.

Rikaså användes spadet
till soppa och kallades då '88;
.d. v. s. såb.

K. Fläsk.

73. Fläsk i best. form heter fläs-
kot. Även om det feta på så
sådes skäyf-fläsk samt på gräs-
ling: grävling-fläsk eller gräv-
svins-fläsk. Både dessa sorters
fläsk förtärdes i gammal tid,
särskilt det förra i M. Skärgård.

Fläsk kunde betyda - pengar i
en mening som t. ex.: "Du
håller fläsk." Tyngket omvär-
derades förr i fläsk, eftersom
detta var en sådan nödvän-
dighetsvara och i alla tider
ganska dyrt och väransköff-
ligt. Den fällige bockstugu-
sittaren hade sällan gris och
fick ofta ligga sin fläsk från
välsituerade bönder, varvid de
ofta fingo endast svålar eller
gammalt härskot-fläsk.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
Frgl. M 81

Annans beteckning för fläsk var ssjeh (sovel) men då tänktes det som spicket (= saltat, torbat lätt) eller rökt. Fett kunde också betyda fläsk. "Kau ho ze ma e feter smuhe?" liggde de bring vandrande tiggarna i gårdsarna och menade därmed fläsk. "O salter smuhe" var salt bött eller fläsk.

74. Beteckningar för stycke fläsk' voro: fläskstycke, fläsksjok. Beteckning för 'fetränd' var ränn (rand), fetränn eller fetränn. Om 'magert fläsk' saos köttigt (underförstått 'fläsk'). Om 'fläskväl' saos sväh eller svähe.

75. Fläsk fanns i bygden i de ~~nya~~ äldsta nu levandes barndom. Ända in i min egen barndom.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
Frgl. M 81

Strax efter besökskiftet kunde man
 få de dagsverkare sila och skä-
 ra råa, lättsaltat fläsk med si-
 na fjällkivras och lägga skivor-
 na på sin grova bröd. En bit
 sådant av grävling, som han
 sparbat och slagit ihjäl med
 pik. Spisbefläsk var lättsalt-
 at och något torrat, upphängt
 en liten tid över spisen. Fläsk-
 karre (närmast ryggraden) äts
 rökt. Det hängdes i skafferiets
 tak på prokar i hank. Quadd-
 bart efter en svinslakt, tog liksom
 en fest på färskt fläsk till roror
 i äldre tid, till rötter och por-
 tatis senare i tiden. Slakteren skul-
 le alltid då ha stekbiter stekt.
 46. Fordon i bygden gånge rättes
 av svinkötts vov. Svinbringa
 och rosbenspojäl, svingätter (aladint)

Stöpts gryn med stekt fläsk.

Först koktes man samman
 Porngryn med fläskvålar och
 resten efter en svinsläkt (alltså
 ej det bästa fläsket). Sedan drogos
 fläskvålarna och fläskbitarna
 upp ur grytan och hashades med
 hashkiv i hashko. Sedan
 blandades det med grynarna
 och kokt, rivas svinsläkten. Detta
 smaksattes med sirap, salt och
 peppar. Så stektes kölligt, gott
 fläsk, som äts tillsammans med
 den hashkivens gryngräsen. Rätten
 erhöi en gulgrå färgton. Ansågs
 som en mycket god rätt.

Helstekt fläskkarre i gryta
 eller i ugn. Ätes under stekningen
 och smaksattes med peppar och
 salt. Tus detta koverades tjock,

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT © DODERHULT
 Fagl. M 81

nyjölred, brun sås.

Fläskstek tillreddas och lagas på lamma sås som föregående rätt och äts med södos sås samt potatis. Sedan stek späckades med plommon.

Revbensmjöl rullades kring plommon eller krikor och ugnstekes under ösning. Äts med bruna böror, ofta på kalas.

Fläsklägg med rotmos samt 20 till ärtvälling 500 vanligo nätter.

Fläsk med bونسås (bونسås). Goto, rimmad fläsk, skuret i skivor stekes. Härpå brytes löb i fläskflötet. Sedan slops vätsken i detta. Avreddes med nyjöl. I denna sås lades nu de stekta fläskskivorna. Rätten serverades med skalpotatis. Goto var en alltför stark

rätt för särskilt barn, som fin-
go liksom huvudvärk och
äskes av rätten.

L. Mat av maskat Pot, fläsk och
inälvor.

77. How. Ordet förekommer i an-
nan betydelse än i riksspråket.
Över huvud taget kan allt, som
har korvason benämnas "korv"
i M. "Nu lites tyck korv", kan
man t. ex. säga om en under-
sätlig person. Tillägg, som lites
i vesk "krtvet sa" (korvar sig).

Howtillverkning i gammal
tid tillgick så, att allt Pot och
fläsk, som skulle ingå som in-
grediens i korven, maskades med
maskniv i maskin. Pot, om
den skulle ingå som ingrediens

i hornsnoten, kaskades på bräde
 med kniv. Härvid "baggades"
 kniven över brädet, ty löken
 skulle finhaskas i regel. I ett trö-
 träg knådades smeten med hän-
 derna i timtal (1 à 2 tim.) och
 smakealles samtidigt med salt
 och de kryddor, som skulle in-
 gå i den speciella Borsorten.
 Hornsmeten stoppades i horn-
horn (av avsågat kohorn), vilket
 stushits in i fjälster, d. v. s. i
 förväg på bräde med svass
 kniv skrapat bläst (med num-
 men) och sköljt tarus. Vid slak-
 tet kallades tarvarna för
räntan (diab. räntä) men fär-
 digskrapade, blästa och sköljda,
 benämndes de fjälster. Med
 vänster hand höll man hornet
 och skinnets å hornet uppdrag-

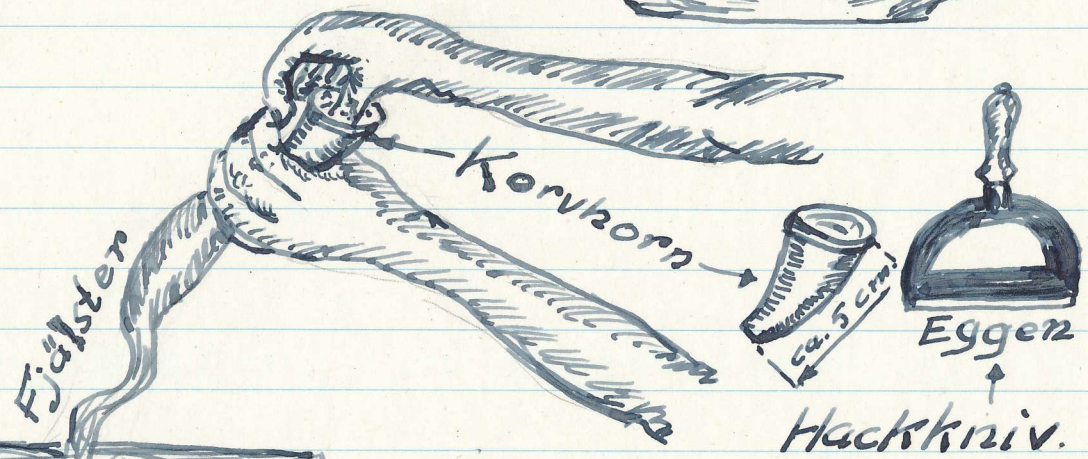
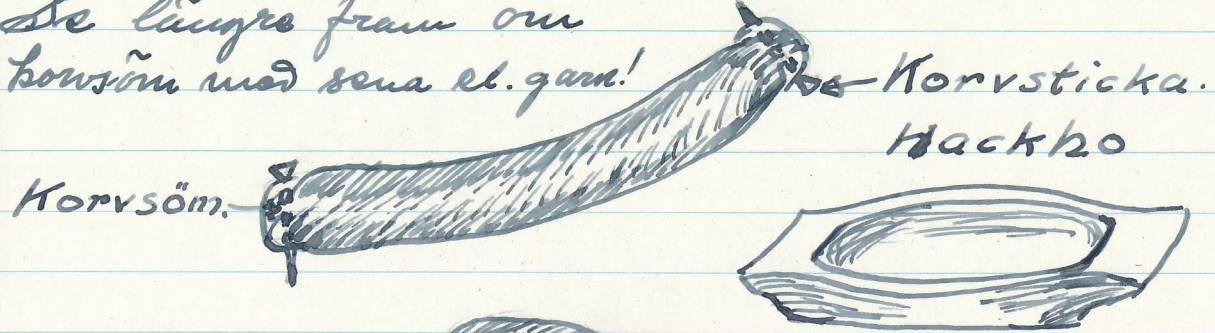

na mynning (fjälstr²ets). Med
höger bupad hand togs en
småt ur träget lades över
hornets storända och pressa-
des ner med tummen. Så
höll man på, tills fjälstr²et
var fyllt till lagom boro-
längd, (fjälstr²et var i förväg av-
skuret i lagom längd), var-
sftes man "gnodde till" den ny-
tillverkade borven med fint salt.
Sist sattes borstiskorna dit
i båda ändar. Borstiskorna
voro av haggstomstaggas, så
längs boro en tändsticka, eller

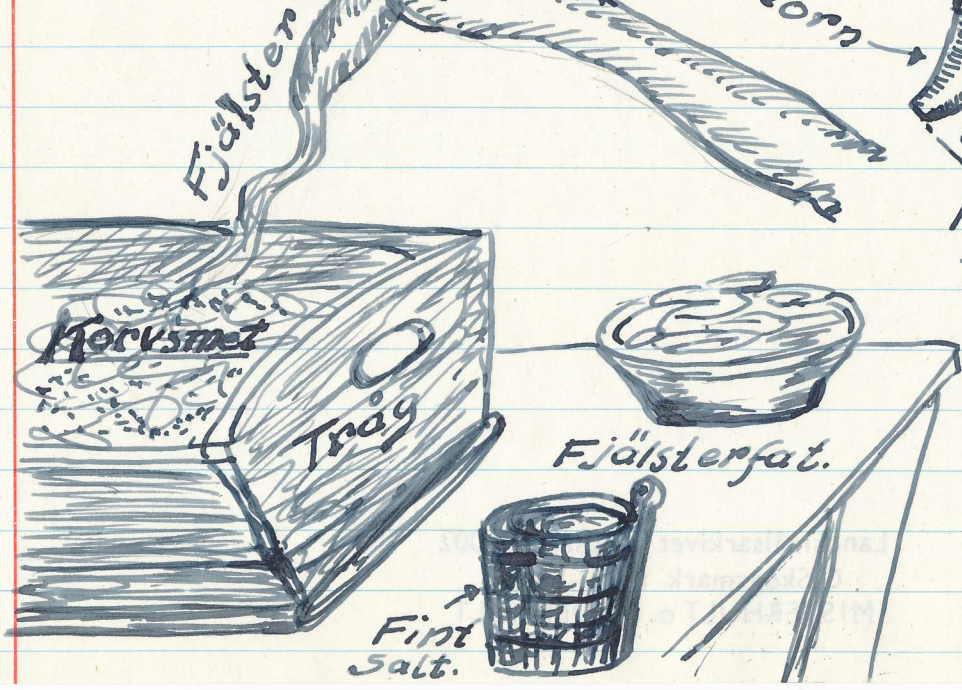
Borststicka.

något längre. Först rullades då
ändarna på borven ihop något,
varsftes borstisken trädres
upp och ner tvärs över bor-
ändan och härav har uttry-

het "Korvsöm" uppkommit.
Se längre fram om
Korvsöm med sena el. gam!

Hackkniv.
Två st så-
dana, en
i var hand,
användes
växelvis
upp ö ner
i hackbon.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
Frgl. M 81

Ten del korv, som skulle be-
ras salt, lades efter 1 dygn i
rökt saltlake och för att mat-
mor skulle veta saltgraden i
laken, lade hon i en råtta,
skalad potatis. När detta flöt,
var laken lagom salt.

Över ett dygn måste all sorts
korv (med få undantag) ligga
i grovt salt. (-sorter)

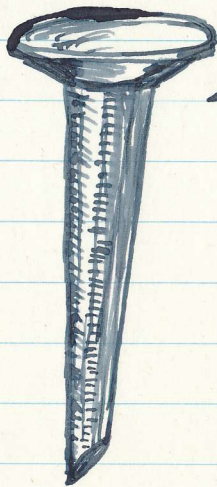
Sedan röktes en del korv,
andra åter hängdes på krake
(kraketör) till torkning, bl. a.
s. k. haskkorv eller stäng-
riddere (riddere = ryllare).

Stängriddare Alltså: korvarna
på
Krake reds på stängen,
två och två sam-
manhängande.

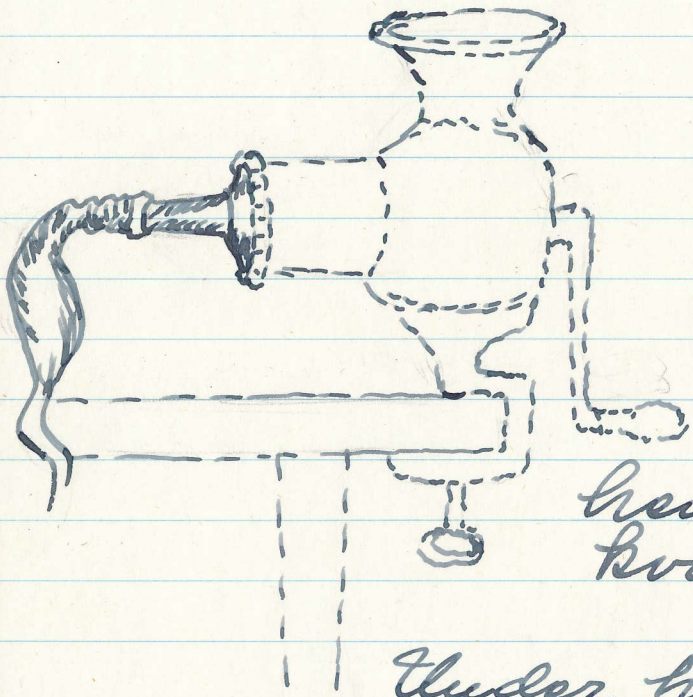
Ten del korvar syddes
med brudgarn i stället

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
Frgl. M 81

för korvsticker. En del baras knoddes om.
 Numera göres korv på kött-
 kvarn, försedd med "korvhorn"
 av bleckplåt i
 lauthushållan.

Sentida
 korvhorn
 av bleck-
 plåt för
 köttkvarn.

Det fanns först
 huggjorda kött-
 kvarnar av trä.

Under hela proceduren
 från slaktet till den färdiga kor-
 ven, har tanngö korvarna på
 olika vis: 1. Tanngö (i djuret)
 2. Ränta (urtages ur djuret)

3. Fjälster. (Skrapad, blåst & sköjd)
4. Thorskim. (om smeten).

Grynkorv.

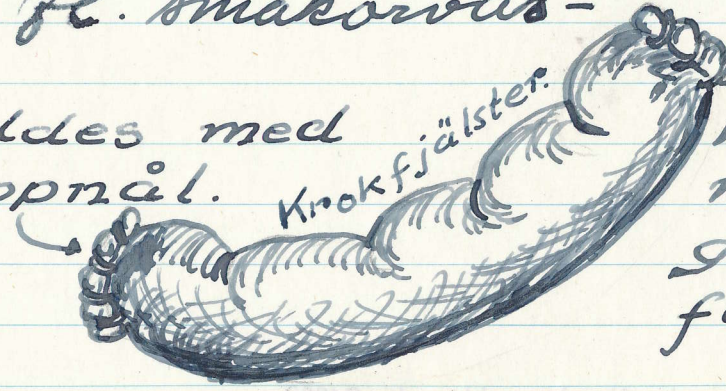
Vid tillverkning av grynkorv användas stöpta gryn och lever. Till krydda skulle det vara risgrau, som odlades före på gårdarna. Även linjan odlades. Dessa två kryddsorter bunnas i buketter späs skördas och tor-kades, varefter buketterna för-varades på vindsgolvet. Sedan grynkorven var tillagad, koktes den. Smeten till grynkorven var ungefär densamma som den till 'stöpta gryn med fläsk', fastän smeten förkoktes kortare tid. Alltså ingick även hakat fläsk med val som ingrediens i gryn-korven. Grynkorv byttes med sena av får i allra äldsta tid

men senare med bindgarn,
som i förväg tillklippts i la-
goni längder och för krymp-
ning och styvka kokats i talg-
benhängt vatten. Då blev även
garnen smidiga till arbete med.

Till grynkorv användes gös-
tarmen av svinet till fjälster.

Till smälare korvsorter an-
vändes smälare tarmar och
till de alla smälaste togos
fjälstarmar, såsom till prinskorv
m. fl. smälare korvsorter.

Syddes med stoppnål. Inrullat.
Korvsöm med bind-
garn eller färsena.

G R Y N K O R V .

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
Frgl. M 81

Under kokningen stack mat-
 nos mot en korosticka i botten
 då och då, för att luftspänning
 i botten inte skulle uppstå och
 den sprängdes i skumet. En spruc-
 ken botten var svårare att förvara
 än en hel. Det ansågs som en
 lada för matnos, om hon kun-
 de koka alla grynkorvarna,
 utan att en enda sprack.

Hackkorv.

Ingredienserna voro Rötter och
 fläsk, som hackades och stöpta
 korngryn samt råskalade po-
 tatis, vilka endast för något mer
 än ett uppbok. Hackad lök,
 peppar och salt tillsattes smet-
 ten. Potatisen revs och blan-
 dades i. Smeten stoppades i
 ett hårt i fjälstret. Korven
 "gnoddes till" med fint salt

och Buäts (ej syddas) igens med
 att själva fjälstret gjordes knut
 på. På mitten snoddas fjäls-
 tret om, så att varje koro blev
 uppdelad i två hälften och kunde
 på så sätt rida över stäng, på
 vilken den också hängdes senare
 därpå. Genom potatisen erhöles
 den så knåringens sin styr-
 lighet. Dessa koro bräcktes, tills
 den erhöles ett brattglänsande
 och knaprigt skinn, varefter
 korvbitarna togos upp ur pann-
 nan och man slog mjölk i stak-
 skyn, som man saltade en
 anning och lät det spuda upp.
 Asta blev såsen och korven
 serverades med rykande het po-
 tatis. Dessa korvsort hade flera
 benämningar, såsom haskekoro,
stängkoro, stängridare, och kurboro.

Färskorvsort äts med potatis, en sort med kokt potatis, en annan med stekt potatis, en tredje med ugnstuvad potatis, en fjärde med råskalad potatis i korvpadet o. s. v. men det fanns en korvsort som absolut inte fick serveras med potatis av någon sort och det var grynkörv, som alltid skulle ätas med skivad, stekt blodpalt och kräsmjölk, d. v. s. ljugommas, blandat med mjölk. Korven skulle då vara stekt i bitar så hårt, att skinet var knaprigt. Det vore hårt när en lötsynd åt på denna ort servera o. s. v. rykande varm, kokt potatis till grynkörv. Jag vet en ministerkullare, som fick en lustlillerska från Väje men ble-

kungsha till borden. Dessa ser-
 vade, i ovetenskap om rättas
 förhållandet, ^{pr. orten} grynkare och
 kokt potatis. Hon höll på att
 få avsked på stund och fick
 lova att aldrig mera kom-
 ma med potatis till gryn-
 koren. Uej, stekta pattsivor
 och brösmas måste det vara.

Kockkore äls^{ade} med brynt potatis,
pårakor (potatiskore) med pota-
 tis, raskalad och kokt i sam-
 ma ångad som koren samt till
 rotmos. Likadant var det med
kötkore och fläskkore men
 alla dessa tre bortas kunde
 också skivas och ätas som på-
 spuret till bröd. Femmarker-
kore, som var en finare sorts
 kore med vikten 5 markor av
 varje ingrediens och därav

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

namnet, äts endast som Kallspis.
 Man kan säga, att den var en
 kunnig sorts medvurst och kö-
 bare än denna. Späckkorv
 skulle ätas med Ralla potatis
 helst till brädd och den var
 utedyskt förmått. Bräck-
korven skars i bitar, ^{som} fläktes
 med ett par snitto på längden
 och bräcktes. Tjockare bräck-
korv skars i skivor och bräcktes.
Bräckkorv äts till stekt potatis
 eller stuvad potatis, även till
skarbönor. Medvursten gjordes
 mycket hård och användes en-
 dast till smörgås, även så lever-
korven. Pölsan kunde liksom
grynkorven ätas till stekt potatis
 skivor med brönsmjölk man i
 motsats till grynkorven, kunde
pölsa ätas ^{även} med kokt el. brunt potatis.

gärna då med rödbetor till.

Rätta korvtiden i nu. var i slutet av november, då julslakten började. Då blev många sorters julkor layow till jul.

Pårakorv (potatiskorv): Runga och hjärta, tillsammans nämnt hjärtslaget, koktes och hakades. Vad nu hjärtslaget vägde, så togs motsvarande vikt av råskalad potatis, som halvkoktes och revs. Så hakades nyssket lök och tükorns peppar och salt. Allt blandades knåddes i stråk med händerna till smet. smet
Korvtoppingen kunde nu börja. Over vänen lades korven i grovt, (torrt) salt, som också ströddes uppå. Sedan förvarades korven i stark sallads, vad den fisk vattudragas, innan

Den kunde kokas.

Femmarberkor: 5 marker
Kokt potatis, 5 marker fläsk,
5 marker rötkött, peppar
och salt. Smeten gjordes till
lagom fasthet med puttrande,
kokt mjölk. Efter som denna (att
kor skulle rikas, var det viktigt,
smeten stoppades mycket hårt i
Fjälstret. Fisk ligger i saltlake en
tid, innan den upphängdes
i bastan (dial. "basta") till rökning.

Spisbekor var en ämne som
som endast grovskades av
det bästa i ^(svinn) slaktet, d. o. m.
kuros. Den torvade grovt fjälstet
och saltades överhört, så att när
den sedan togs upp ur saltla-
ken och fisk "torke till" en tid,
var korvskinnets rök av salt.
Den gäst bjöds ej gärna spisbekor.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
Fgl. M 81

Fläskkorv gjordes två sorter, en
 finare med hakkade fläsktår-
 ringar och en sämre utan fläsk-
 tårningar. Rika delar ^vött, ^vött,
 fläskkött och späck samt kokt
 potatis, som skulle vara kall.
 Alltsammans finhakkades
 och maldes (för på träkvarn)
 ej mindre än tre gånger.
 Smeten bearbetades minst en
 timme direkt med hand i trä.
 Då smor kokto man buljong,
 som skulle kalla och så
 tog man detta och kokt kall
 mjölk och lade av detta li-
 tet då och då i smeten under
 knådningarna. En per sorter
 peppar, salt och röjlök, ut-
 rehandlat av kryddkräma-
 re på marknaden, smaksatte
 man smeten med. Sådan korv

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

stoppades i brokfjälster (lib-
bom grynbar). De färdiga kor-
varna quoddes av med kallt
vatten och gneds med salt
och salpeter, om vilket man
försade "saltpeller" och som
endast kunde köpas på apotek.

Tröskor gjordes på samma
sätt som fläskkor men med
mindre av fläsk i.

Bräskkor var också något lib-
nande men lärröptes.

Husket gammaldags fläskkor
var den, till vilken man om
kvällen skar fläsk i tärnin-
gar och på morgonen, dagen
därpå, bearbetades smeten
tillsammans med gjennmjölk
till hela timmen med hand i
trä. Peppar och salt smak-
bades korven med.

Majpölsa (magpölsa). När man
 förr i världen gjorde grynkaror
 och fjälstrer o. s. v. into räckte
 till, tog man det sista av smet-
 ten och stoppade den i sväu-
 magen samt sydde igen an-
 darna och bokte ostia på sam-
 ma sätt som förut grynkarorna.
 Det var ingen egentlig pölsa,
 utan endast till namnet.
 Förwälla me ej förstavelser
 'maj' med månaden maj, ty
 "pölsan" tillverkades mest vid
 julsläktet. Det är nämligen
 så, att i både M. o. D. säges
 man "majs" om "mags", "hajs"
 om "hags", "väs" el. "väjs" om "väg"
 o. s. v. Om smet-träget sade man "träj".

Flera sorters korv fanns nog i gam-
 mal tid men detta är, vad jag minns
 nu kunna erinra sig hava hört el. själv gjort
 i sin ungdom, lärt av sina mödrar, m. m.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o. DODERHULT
 Frgl. M 81

Till vissa finare korsoertes be-
gagnades Bonyak och öl, Även svag-
dricka eller lageröl. Till med-
vrusten användes Bonyak i smeten.

Hästkött var i gamla tider tabu
till all sorts människoföda och
"de gamla" höllo föro, att man blev
sjuk av sådant. Och så var det in-
gen, som ville vara med och äta upp
sin trotjänare, hästen. Jag har hört
talas om hästar i gammal tid,
som fingo bliva ända till 35 år,
innan rackarna (hästflängares,
häst^{rasor}skärens, bussen, huddragarnas) fick
lägga hand om dem och få dem
för hudens skull. Häddavret skul-
le "av rackarnas nedergrävas" och
"ej till människoföda gagnas". När
dessa förbud upplävdes, kom smanning-
om den s. k. hamburgerkorven med
hästkött & hästtärningar. Först äts den ogärna.

78. Sylta betyder i Fu. av gammalt: kött, skuret kött och fläsk, smaksatt med salt och de i gammalt tid behörliga och ^{vä}ätkoruliga kryddorna. Med pressylta menades i duk, form eller bäddadorna genom tyngd pressad köttbäll- och fläskmatt, kryddad och saltad. Med rullsylta menades en kött- eller fläskstycke, ihoprullat med vitt kryddor och med snörens (snöre = "simmne" i både sing. ö plus.) eller för i tiden snör, kringbundet och pressat. Med slarosylta menades sylta av säure fläsk, t. ex. sidfläsk och säure kalvkött, kryddat, saltat och slutligen pressat, ganska lät. Med kalvsylta menades hackat kött kalvkött, kryddat och saltat och

med sin eget spad Överslaget samt
slaget i form utas press.

dessa betydelser inläggas i or-
det sul. de äldsta, nu leverades
sprick och samtliga syltors an-
vändning voro mestadels så-
som kovel till bröd eller smör-
gås, till smörgåsmat vid Kalas,
kännas syltor till vardagsmat
och matsäck. Till pressylta äls
ibland "röbetta" (rödbeter), liksom
till Kalasylltan, som också i var-
dagslag kunde älas med varm
potatis, (kokt eller stekt potatis)
som lärrät eller mellannid.

Tillverkning av olika syltor:

Pressylta: Ett vinbuvud kokas.
Först lades en handduk ut på
bordet och på denna lades stora
kokta fläskvälar. Sedan plockades
det kokta vinbuvudet sönder och

Skars i bitar, stora som en ordinar
 radergumm. Så pepprades och
 saltades mellan varven. På vit-
 peppar och kryddpeppar, det se-
 nare mycket grovt krossat och
 rikligt påströdd, användes. Så
 fortjors varovis, tills "syltmater"
 var slut, varefter flikarna av
 bottenväls övervekas men först
 hade man lagt en "tab" av en an-
 nan kväl. En knöts handduben
 till snibbis som till en bytta och
 då skulle syltan vara rund och
 fin som en jämn linpa. Därefter
 placerades en bräde i botten på
 kashon. På denna bräde lades en
 syltan. Överpå syltan placera-
 des en annan bräde och över-
 på detta lades en sten av lagom
 tyngd, så att syltan fick lagom
 press utan att förlora sin saftighet.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

(Sovliga kryddade med lagerbärsblad).

"Husmodersögat" avgjorde stenus storlek. Under pressen gick intet tillspillo, utom allt spår, som rann av, uppsamlades i kaskhorn och kunde användas till grynstopning, boppor m. m. Endast något dygn skulle denna fylta ligga i press.

Recesylta: En bit så stor som det största skrivark skars ut jämnt och fäst ut skrivets baksida, och lades ut på bordet. Över denna utbredes så mycket kalvskinn, man hade råd med. Däröver ströddes tjockt med kryddor: peppar, salt och nejlikor. Sedan stycket rullades nu ihop hårt och bands om med snöre (= snöre). I äldre tid bands med scuo. Rullen lades nu i saltlake och fick ligga där, tills man skulle använda den i regel från slaktet fram till jul, då

Oven koktes och pressades mellan
två bräden med stus på det övre.

Slavsyfta: Man tog säure
fläsk och 2 kalvkäns, som kryd-
dades och saltades, varvid ibland
även salpeter, inköpt på apotek
användes. Syltan kokades efter
några dygn, varefter den fisk ball-
na innan den sättes i press men
lättare tyngd användes till denna.

Slavsyfta: Säure delar av kal-
ven, såsom huvud, hals och läggar
kokas. Det kokta köttet hackades sedan
fint med hackkniv i hachis.
Spadet, som var kvar i grytan efter
upptagningen av köttet, silades,
så att benskäror och andra par-
tiklar fränskildes. Sedan sättes
spadet till övers sid för att, som
det heter "koka ihop." Spadet
knaksattes sedan med vitpeppar

och salt. Det kaskade köttet lades i
formar eller träskålar och spa-
det hälldes över. Ställdes på steb-
na, ("staggne" som det hetto.

79. Pölsa. I de äldsta, nu kända
språk menas med detta ord kask-
bad mat av inälvor, kyddad och
saltad, inmundigad i varmt tib-
stund, eller gjunt, gärna tillsam-
mans med potatis eller avvätta-
de bärrotter, förr i tiden rovor.

Lungpölsa: Svinnungen koktes
samt svinnagen. Kaskades till-
sammans i kaskhon med kask-
kviv. I spadet som blev efter
kokningen förvällades korngryn
och stöptes färdiga med fläskspad.
Svann blandades kaskmaten
i. Det hela smaksattes med lok
(finkashad) peppar och salt.
Pölsa på enbart svinnage: kask-

mage koktes i askades. Den sås (88) tillreddes av mjölk och smör och koktes upp. Den askade magen lades i säsen. Det hela smaksattes med peppar och salt och äts med rykaktigt, het potatis eller tillredda kålrötter, i gammal tid med kokta röror.

Färpölsa: Färlund, färlunga och färljarte vattenlades och koktes därefter. Den kokta maten askades. I spadet köptes Korngryr. Det askade köttet blandades i spadet och smaksattes med peppar och salt.

89. ^{Obs!} Jungrnos: Hjärtslag av gris eller halv vattenlades. Koktes lodan och askades fint, tillsammans med en par askade lökar. Skoshmaten lades i gryta, spades och med litet av spadet, av-

reddas med mjöl ² efter en pas-
ligt uppkok. Smaksättes med
salt och ev. något litet peppar.
Ätts till ryksande kokt potatis.

80. Ord sådana som haskning
och haskmat finnas i målet.

Med haskning menas då, att
man med två st. haskkniv-
vor, en i vardera handen,
växelvis i en haskho bear-
betar kött, fläsk och inälvor,
kokt eller rått, till haskmat.

Den stigbyggelformade Prinsens
ballades haske)kniv. Hon
vari haskningens skedde, be-
nämndes haske)ho, ^{ett av de} allm. utl.

81. Meteskningar för älliga inälv-
vor av slaktdjur voro: inna-
sk. inna-nälv, ibland innmä².

Med ränta menades i regel en-
dast lammor till fjäl²er, sedermera

Rorskim beut magar. I hön
 och annan fågel benämndes
 ätliga inälvor inpräms, best
 form sing. inpräms, ibland in-
prämsen men mera sällan. I
 plur. best. form blev det inprämsa.
 82. Se "dingmars"; vari hjärtslag ingår.
M. Mat av blod.

83. Öttersking för 'blodpalt' var en-
 dast palt. När detta ord näm-
 des, menades endast blodpalt.
 All annan palt benämndes
 antingen med något ord, vari 'palt'
 ej ingick eller också med en för-
 stavelse till 'palt', t. ex. "tätter-
 palt" (= tättarpalt el. Propplabo-
 kor). Om någon t. ex. frågade: "Vit
 det tycker du bäst om, palt
 eller tätterepalt?" menades
 denna innebär frågan en jämförel-
 se mellan blodpalt & Propplabor.

Följande ingredienser knådas i tag för hand:
 Blodpalt (palt): Svinnblod, öl eller
 kvagdricka, potatisris, mjöl,
 lök, och salt. Övriga ingredienser
 na och mjölet skulle vara av
 råg men i äldsta tid av Korn.
 Rikligt med fläsktärningar, ha-
 bad lök och kryddor peppar bryn-
 tes ihop. Av paltmatsen togs
 en handfull, plattades till, fyllt
 des rikligt med den tillagade
 Gyllningen, vaks försiktigt ihop
 och kramades till en knytt-
 vävstor boll, något ovalt till-
 plattad. Den lades i kokande
 vatten och fisk. Roka under
 koka ijudning något över 1 tim.
 Sedan togs paltarna upp ^{och} ^{skivades} ^{sees}
 gyltad med en hälsor av trö.
 Paltarna äls sedan rybande utan
 något till. Till bruket dagen efter
 skivades paltarna, stektes i bränsle,

JLMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

eller, som det heter, påustektes
och äts med stekt grynkar och
krösamos, blandat med mjölk.

Pallbröd: I mycket gammal
tid gjordes klumpar av smält
och kornmjöl, vilka koktes i vat-
ten och sedan torkades till en sorts
bröd. Som en av sagomännen
minnes sig hava hört, användes
till detta bröd något jäsnings-
medel. En något nyare metod,
som båda sagomännen nämna
till, var den med rågmjöl och
blod som doggs på samt något
litet jäst. Dagen "knäddas", som
det heter i tråg med en hand,
och bakades till runda kakor,
vilka naggades lätt med en
spetsig träpinne. Brödet baka-
des nu i ugn och när det bli-
vit kallt, klövs bakarna och

torkades i ugn. Paltbrödet kunde
förvaras mycket länge. När det
sedan skulle användas, fisk det
vattenläggas för att mjukas upp.
Sedan fisk det kokas och suras,
tills det blev jämnt och slätt
som en gröt. Vit sås, kokad
på mjölk och vetemjöl samt
gott stekt, ganska mycket
fäsk hörde till. (med mjölk som krydda)

Blodplättar gjordes men var in-
gen typisk m.-rätt, utas fastmer
en d.-rätt. Rågmjöl och brödblod ^{och} smälts
blandades till tunn smet, saltades.
Sedan bryntas glaskärningar och
lök ihop och tomdes i smeten, som
bakades över eld i bröpanna till
tunna plättar. Äts med brisannos.

Blodpudding (diab.: blodpudding)
brödblod blandades med buljong,
mjölk eller rågdricka, rågmjöl och

kashad rödlök samt flöt. Som
 kryddor ingånger kryddnejlikor,
 vitpeppar och majram. Allt
 tunnansvisades och läddes
 i formar, först smorda med
 något fet. Tökades i vattenbad
 i ugn. Äts med brösmos, ug-
 bakad eller kallad, skuren i
 skivor och stekt i bröpanna.

84. Blodkorv: Vinblod, svagdricka,
 grovt rågnjöl eller Borunnjöl,
 lök samt tärningar av späck,
 sirap, salt, vitpeppar, ingefä-
 ra, majram och nejlikor. Sm-
 na smet bearbetades i tråg och
 stoppades i rakt fjälster, kok-
 tes i saltvatten ett par tim-
 mar. Hängdes till förvaring
 och äts sedan skivad och stekt
 i bröpanna, tillsammans
 med fläsk. Äros brösmos äts till osv.

En gemensamt namn för all mat, vari blod ingick, var byomat. Örtskning för blodkar var endast byokerr.

86. De beskrivna blodrännarna voro de gängse på orten. M. Sorken har i gängna tider inte stått främmande för svartsoffa av gäsblood och binblod men detta var en typisk herrskapsräta, eftersom antecknandet av alla de fina kryddor, som skulle ingå i soppan, ej alltså var möjligt för allmoget.

N. Maträtter, i vilka fett eller fettet ingick som huvudsaklig beståndsdel.

Örtskningar för olika slag av vid matlagningen användt fett voro t. ex. greve, obest. form plur. (= grovar) och greva, best. form plur. Det

var kvarlevor i "88", varit talg in-
 gjök och nämnades sällan i ling.
 Man tog upp "grera" med lät-
 telse ut grytan och använde dem
 på brödet. Samtidigt fick man
 "88" klart. Flott av fläskspad
 benämndes feepärlet (pärler).
 87. Möjje är en ord, som inte är
 levande i målet, åtminstone vad
 mat beträffar. Möjje eller
mähje betydes i W. 'smörje' eller
 'hopkok' och kan användas även om
 mat man då mest föraktligt,
 annars om allt sorts "goja".
 "Va å då här för möjje?" J. ec.
 Ordet kan även vara verbalt för
 "släppa väder", J. ec. "gå inte här
 å mähj!" Fordom har nog or-
 det direkt haft något med mat
 att göra. Jag har hört en ble-
 kingha säga "möjjebröd" om dopp

i grytan; när man vid jul doppat
 bröd i skink- och korvspädet.
 Har även hört, att 'kokt' torshlever
 med bröd' på sina håll kallas
 "mjöja" men i M. benämnes detta
 "torshkräs" och då inräknas ej
 bröd till utav det menas därmed
 torshkallas och 2° lever sönder-
 kokat och ätas till potatis i spadet.
 'Flott' benämnes i M. 'fyst' med
 längd "8". Av fläskflott, mjölk
 och mjöl' gjordes ljusa baser till
 kokt potatis och fläsk men då
 skall det vara lök i. Detta benäm-
 des "gösk vit sås." Med flunsa
 (flunsa) menades att doppa
 bröd i flöte och äta. "Var så
 go å fluns i nu!" Kunde mat-
 mor säga till folket, om hon
 såg fram en Råbil med varmt
 flöte och bröd.

88. I M. Skiljes man på 'flöt' och 'smult'. 'Flöt' el. flyst är flödet, som smälts ut, då man stekt fläsk. Men man lät det stelnas och använde det som "bordsmör", benämndes brödski-
van med flöt på "flystgås". Smult blev till, när man smälte ister och förvarades i smultkruka. För att tagas till vid behov i matlagningen. Tog man smult för bröd, så blev det "smultgås". Smult användes också till vissa bakverk, såsom strövar, ^{hornnyttor} smultkakor etc.

89. Men man vilde ha en riktigt god smultgås, "vispades" smult upp med träsked och sam-
tidigt blandades salt och pep-
par i. Stekt (gammalt vattenlagt) bröd med flöt var en fruboträ

i gammal tid. Brödet stekes of-
ter väteuläggningen i flöt
och efter stekningen dyftades
något vätes jö. ^{De} Omelbart
pussades lock över bräpannan
och brödet fick "gäse", så att
det blev riktigt mjukt och
inmängt med flöt.

C. Förd ej behandlade slag av
doppbräder.

90. Belägeningar för det bröd, som
doppas i någon viss sås, voro
t. ex. vid jul dopp¹⁾ i gryta = bröd,
doppat i skink - fläsk - och
korvgrad. Doppskive¹⁾ benämndes
en sådan brödskiva.

91. Dopp¹⁾ benämndes all så-
dan - sås, i vilken det var lämp-
ligt att doppa bröd eller pota-
tis. Säsas anrättning lagas -
nades mycket förr, när hvarst

¹⁾ Om uttalet,
se sid. 215.

Var "88 jehfattig) t." Till och med så simpelt "dopp" som sillars användes i de fattiga stugorna.

Pretekningarna för olika slag av käser, i vilka bröd eller potatis, gröt doppades, voro t. ex. grötdopp, om man därtill använde annat än mjölk, exempelvis gräddor eller smörhåla i gröten, s. k. "grötöjja". ("öjja" el. "öja" = öga). När gräddor be- gagnades, så doppa något i, be- nämndes denna gräddsås. Ut- märks är, att i n. gräddor be- nämndes gräddor endast så län- ge, som den ej befann sig på en matavla eller matbord. Där ändrade den namn och be- nämndes gräddsås, så ut- tryck som höll i sig långt efter puffets införande, så att det i min barndom (född 1904) kunde

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o. DODERHULT
Frgl. M 81

läta: "Du ska väl ha gräddsås te
 kaffet!" Eller bara "sås", fastän
 man menade gräddte. Råmjöls-
 dopp benämndes sådant dopp,
 som man lagade till av rå-
 mjöl, salt, vatten och något färdigt.
 Det var avsett för bröd och be-
 gagnades i brist på sovel. Två-
dopp benämndes med av lingon
 och honung, i vilket man dopp-
 pade potatis men kall råmjöl kunn-
 de då även ingå.

P. Mat av sill.

92. Flertal av ordet heter siller
 med betoning på första stavelsen.
 Genom sillskutorna, som seglade
 runt kusterna kom sillen till byg-
 den. Rika lushäll köpte tunn-
 vis, sämre köttade Raggvis eller
 i varje fall i mindre portioner.
 De kunde då ha Ragg med sig

JLMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Fred. M 81

Liseskutorna kommo från Väst-
 rusten eller Norge. I bergårdarna
 köpte alltså timmer, ty i statens
 ruggis, och statarfamiljerna
 skulle ha en viss om året.
 En förtroendemans bland statarna
 gick på Gåsslutt delat ut denna
 till på ställplat, varvid varje
 statars kom med något träkärl.
 I bergårdens bällare förvarades
 en timmer till för det egna lushälsats
 behov. Sillutdelningen var av så
 stor betydelse för statarna (även
 torparna voro med men fingo köpa)
 att de den dagen voro mycket
 spända på, hurdan sillen skulle
 vara och det mest spännande
 ögonblicket var, när förtroende-
 mannen (i detta fall Ladugårds
 Karlson) slog upp silttunnlocket.
 Han delade nu ut sill för prov-

smakning direkt, fast silles be-
 hövt vatsenläggas. Statarna och
 torpare togs fram sina fjällkui-
 var och togs skinnat av silles
 direkt i händerna och gjorde
 sedan sina kommentarer efter
 smakprovet. Hade silles god kon-
 litet voro de nöjda, ty då skulle
 de komma att få många goda
 mål för lång tid framåt. I mot-
 sats fall uppstod stort missnöje.
 Silles var den fjälligas akt i al-
 l. Silles behöves mer än väl för
 det bovefjälliga folket.

93. För fjällärendet av sill stekt
på glödt = ghöstekt sill, togs renu-
ma (betoning på första stavelsen) av
 d. v. s. inrättat avlämnas,
 men skinnat behålls på och
 när detta var bortsuält på
 glöden, ansågs silles färdig. I

pärllet, vari den serverades, håll-
 des litet kallt vänen över sillen
 som sås och tillen äls sedan
 med kokt potatis. Pannstek
sill var sill stekt i flöd i en
 panna. Den säll rousades
 och vattenlades över en natt,
 innan den stektes. Den äts se-
 dan med "gräddas" (= grädd) och
 potatis, eller med litet vänen
 och hållt till potatisdopp. Sill
lagd på på lit potatis endast
 "rundrog" men fladdes ej.
Spisessill endast avsköfdes
 men fladdes ej utan sero-
 rades som den kom ut. Tu-
 man, endast rundragen, till
 kokt potatis eller till mjöl-
 välling och grovt bröd, helst då
 som brädsmat. Sannoligt an-
 lägt som en lusherhet att äta

spiskesill till nybakat, rykande
 vetebrod. Potetskingas för de
 olika sillerallerna, voro alltså:
ghöstekt sill, punnstekt sill, sill
och pära eller pära och sill, var-
 med menades rå sill till hot
 potatis, kalla pära och sill, var-
 med menades sjo lättnad av
 rå sill (spiskesill) till kalla
 potatis. Före sillskötarnas tid
 kallades mycket strömming
 ner i kaggar, liksom ul och
 andra fisksorter. I M. Kallas
 "strömming" för "sill" eller
 "smäsill" till spillnad från
 storsill, varmed menas salt-
 sill i tunna, som sillsköt-
 na kommo med och det
 är den sortens sill, som van-
 besprivits i tillagning. Smä-
 sillens stora fiskarena sjölv

med sillegarn och bjödo ut till
den landfasta befolkningen. I
Skärgården nedslattes den i stora kar.

Q. Mat av ägg:

Hönsägg och vildfågelsägg.

94. I forna tiders matlagning
förekom både hönsägg och
vildfågelsägg i U. Svärskilt i
Skärgården, på Blabbarna, skat-
tades sillmasens ägg under
läskningstiden. Sillmasen kal-
lades i forna tider för "svartgri-
sen". Dessa fågel lägges vanligen
tre ägg men man tog endast två
och lämnade en kvar för att få-
geln skulle fortsätta värpingen
i rodet. Ägg ansågs för i tiden
befordrade för mannens drifts-
liv och barnarna drucko råa
ägg genom att med kniv prö-
val i båda ändar av skalet och

bedan bryta ur ägget. Vid påsk
"drocks man mjärg i bensen" ge-
nom att bryta upp ägg till-
kumman med bonjak eller
brännvin.

Äggdoppe eller ägggröve: Först
stekas fläsk i bräpanna. I för-
väg blandades tio en smula
ägg, mjölk och lite mjöl. Detta
bogs i flöted i panna och
vurördes noja, till allsam-
mans stagnat (stamat) och
blivit jämnt och slät. Smak-
sattes endast med salt. Åtsom
bröddoppa tillsammans med
det stekta fläsket.

Till kalas gjordes smellett,
vari mycket ägg ingick.

Äggstanning var en sorts
finare ägggröve, till vilken det
ätgick mera ägg än till äggdoppe.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
Frgl. M 81

Den färet beskrivna Kalvcausen
 krävde många ägg för att bli
 god och riklig, ävenså ostkaka,
 till vilken det skulle vara ett
 ägg till varje l. mjölk. (I gamla
 tider räknades med stop och halvstop)
 I räinjölbspannkaka kunde
 inga ägg, om den skulle göras rik-
 tigt god men ej i vardagslag.
 Det var bara, när den skulle ätas
 som helgdagskost, som äggen kom-
 mo med. I regel har man i
 gammal tid alltid snålet med
 ägg, så dessa anses både dyra
 och svåranskaffliga och de
 kommo inte med i matlag-
 ningar mer än absolut nöd-
 vändigt, eller när matens
 villo "brästa" och slå på stort
 bårskilt för gäster.
 Äggost förekom mera sällsynt

men har dock legats för i
världen. Den bestod av ägg och
bötinjöl. Ägget skar sig (ost-
de sig) i den varma mjölken
och därav benämningen.

Förlorade ägg användes till
vällövelling, om denna skulle
göras riktigt god. Det var att
bräcka ägget och låta det rin-
na ut i kokande vatten. Ät-
tills från apoteket skulle då an-
vändas, för att "binda" (binda) ägget.

Vid kalasen förberedd
hårdkokta ägghalvor till smör-
gås. Att lägga en blisk smör
i en bokst, varmt ägg, sedan
man lyft av det hatten, an-
kågs som mycket gott men slö-
aktigt. Äggsnir var egentligen
sjukmat men äts ju även av friska.
Det var hårdkokta ägg, mosade i smör.

R. Kryddor.

95. Ordet Krydda heter på diab. i M.
krydde i ental och kryddet i
 flertal. I gammal tid inbe-
 grep ordet även vissa giftor och
 mediciner. Assulens användes
 vissa kryddor till medicin, sär-
 skilt vid förkyllningar, såsom
 t. ex. ingefära i brännvin.

Assulens insydes i påss. k.
 "Försländs Kryddor." Verbet
 heter på diab. krydde och temat
 är kryddede, krydde, t. ex. "Du
 ha väl krydde väl?" (Kryddat)

96. De kryddor, som i de äldsta,
 nu levandes barndom voro
 kända i bygden är: Myrten,
 timjan, kumle, kummin, pep-
 parrot, ingefära, lagerbärsblad,
 malört, fänkå, anis, förvel,
 svartpeppar, kryddpeppar, krydd-
 stark.

usjlibos, senap, kanel, karse-
 rumma, muskot, muskots-
 blomma, pomeranskal, saffran,
 ällika, saepeter, krusmynta, sal-
 via, isop, rörlök, gurkmeja (utta-
 lades så, att det låt som gurke-
 mynta), selleri, purjo, salt, va-
 nig, persilja, dill, socker (räkna-
 des för som krydda).

Den 'svartpeppar' sades stark
peppar eller skarp-peppar. Salt
 räknades för som krydda, även-
 så persilja, dill, purjo och över-
 lewend taget allt inom mat-
 lagning (och förvaring av mat)
 som hade dels bevarande verkan,
 dels särskild lukt (och ^{selleri} smak, av-
 vikande från all annan slags
 lukt (och) smak. I regel benäm-
 des kryddorna "riksvenskt" men
 med dialektal utstrykning,

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

basun, o. se. kumming, peppar-
rot, ingefäret, lajerbärsbete,
fänkyl, tjörvel, nejliker, kar-
benumme, ätlike, muskot,
saltpetter, kyssmynte, silleri,
purje eller purjelök, vanilj, par-
selje.

Vilka kryddor, som äro de
 äldst kända, veta inte böges-
 männen. Sannliga finare kryd-
 dor användes endast på herrgår-
 darna och av herrskaperna.
 Endast de billigare och läte-
 anskappligare kryddorna an-
 vändes av allmogon.

Till korv användes: mojra,
linjan (till grynkorv), svartpeppar,
kryddpeppar, salpetar, rödlok, salt.
 Till bröd användes: kummin
 (även till ost), fänkyl, anis, ponseras,
panel, karbenumme, muskot, saff.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT © DODERHULT
 Frgl. M 81

gras, salt och örter.

Till potatisrätter användes:
 kardemumma, muskot, mus-
 kotsblomma (muskot även till
 skärbonor) och salt.

Till Röttvällers användes:

mojan, timjan (till leverrätter
 även så lagerbärsblad och kryddpep-
 par samt salt), pepparrot, inge-
 fära (till potatis), lagerbärsblad
 (och så till kalvstek), svartpeppar,
 kryddpeppar, senap (först till till
 flask men senap var inte så
 välkänt för en 80-talår sedan).
 och salt.

Till brygd användes: humle,
 kummin, ingefära (till vissa dryc-
 ker), malört, (användes även till te,
 liksom fläder). (Malt te på mal-
 ört var brett men törstsläckande)
 äris, nejlikor (i glödgade drycker)

porryans (till brännvin), socker.
 Till fruktsoppor och brämes
 (såsom smårbräm) användes:
 kanel.

Till köllsoppor användes: la-
 gerbärnsblad, kryddpeppar, sel-
 len, purjo, salt och persilja
 (till radda köllsoppor).

(Laffras användes för även
 röjsta, blivande utödras som
 postlerfördrivningsmedel. En
 del av dessa, avleds och en
 del fingo förbliva gula i lugn
 hela sin återstående liv).

Till fiskrätter användes:
 pepparrot, lagerbärnsblad, svart-
 peppar, kryddpeppar, kryddnej-
 liker, allika (till kall, kokt fisk),
 salt, persilja (till stuvad abborre),
 dill. En krydda, som ansågs vä-
 ra fin till stuvad lake var

musbottsblomma.

Av de uppräknade kryddorna
voro följande antingen hem-
odlade eller vilda: Majoran,
timjan, humle, Benummin, pep-
parrot, lagerbärsblad (plantera-
des i läskas vid herrgårdarna)
malört (vild), köror, senap (ej i M.),
rödlök (strax före bevelskiftet kom
Charlottelöken), selleri, purjo,
persilja (är nog ganska nytt), dill
(ämnas om näu ny).

De flesta av de övriga kryd-
dorna kommo från andra
länder och världsdelar, in-
porterades genom Västindien-
färjorna^{om. H. fartyg}, uppköptes av krydd-
brännare, som utminuterade
dem på marknaderna.

På del kryddor funnos på den
tidens apoteks säsons örter, humle,

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
Frgl. M 81

kummin, ingefära, lagerbärsblad,
malört, fänkål, anis, koreo, senap,
pomeransskal, saffran, allika,
salpetes, krusmyrta, salvia, kyp,
gurkmejs, vanilj m. fl.

För rostning av vissa kryddor
finns en del anordningar,
såsom pepparkvarn (diab. :
pepparkvarn) ho med stöt för
rostning av peppar, mortel för
samma ändamål, av sten, mäs-
sing eller gjutjärn, äro grönsten,
samt kruke. Benämningarna
på denna benämna är icke all-
mänt i U.; benämndas oflora
trämortel. Sådana mortlar
finnas här och där t. ex. i
gamla visthusbodar, på jändar
och i skjut på landet. I en stöt
tillhörde ena redskap man nå-
gon sådan har jag ej sett bevarat.

1/ Skall stå
kruke. Jfr
vidare sid. 215.

Såsom har jag någon gång sett
trämorteln, vilken jag sedan
avbildat framifrån och från
sidan.

Hål för upp-
hängning
på spik.

Senaps- och
Pepparmortel.
av trä.

Mässingsmörtel.

Den pepparkörnen var be-
skaffad, vet jag ej, då jag inte
satt någon sådan men den lär
hava varit ganska liten och ve-
rades horisontellt.

Stöt var så mycket som
kunde stötas i en mortel på en
gång, t. ex.: "Vi tar en stöt to(tid)."
Truske var att verkligen stöta
eller gnå med morteln utom
trycke och vicka med densam-
ma mot mortelbotten.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT © DODERHULT
Frgl. M 81

98. Jestersons såväl salt som Kryd-
 dor voro både dyra och svår-
 skaffliga, var man i äldre Tid
 mycket mån om att bevara
 dem väl. De voro i regel också
 flyktiga och förlorade lätt sin
 lukt och smak. Saltet ville och-
 så "dra fukt" och därför skulle
 de förvaras på torrt och varmt
 ställe i lufttätt Kärnbårons
saltåska, försedd med tåts-
 tando lock, saltbylle mot de lock,
dosor eller flaskor av näver,
 försedda med lock resp. plugg.
 Särskilt det fina, vita saltet fick
 man vara rädd om och förvara
 väl. Det grova, gråa saltet förva-
 rades i stora träbyllor med lock.
 Man bör ej förväxla 'salttina'
 med något saltkärn, ty där-
 med menades en trälina,

i vilken man nedskallade mat-
varor såsom kött, fisk, äp-
plor, strömming m. m.

Peppernickel var något slaps
känslig, avseende att förvara peppar
i. Även träaskar och dosor, s. k.
"peppordosor" av trä eller vävas
med tällslutande lock, försedda
med läderstropp för tungans,
funnos för att förvara kryddor
i. Mejran och tinjans drogos upp
på trädgårdslandet, längdes på
"tork" och bands sedan i små
buckeller, vilka förvarades lig-
gande på något plant golo
på en utblåst el. dyl. F. ö.
av torkningsmetoden. Den sen-
da för kryddor, odlade i Pöks-
trädgården, om vilka de gamla
sade Kallgärn (med betyning
på . kall). Herumb och Rummin

torkadades efter skördandet, ävenså
 malört, som i regel väcks vitt
 bringhus och bodar och utefter
 dikesrenar. Papparet förvarades
 i källare över vältens men nu-
 der den varma perioden drogs
 den upp direkt ur jorden, eller
 räddare grävdes upp vid behov.
Ingefära och logerbärsblad för-
 varades i askar eller påsar, även
 på pomeransskaf. Rödlök förva-
 rades på torro, skapligt varma
 vindar men överhöjdes mot Ry-
 la med gamla sticketåskas.
Selleri och purjo förvarades i
 källaren. Dill och persilja för-
 varades ej förrän senare, då
 torbringsmetoden kom.

Flera kryddor användas kanske
 i gammal tid men de beskriv-
 na voro nog de vanligaste.

Sagomännens outala, än trots
 än kryddor i gammal tid voro
 svåranshuffliga, ödslades där-
 med rätt duktigt. Det var nämligen
 så, än de flesta lushåll
 ville ha matvarorna än röka
 så länge som möjligt. "Det och
 det skulle stå tills då och då"
 och ofta rörde man inte en
 matvara, förrän den börjat
 "ankomma" på sig eller annat
 sätt, t. ex. genom härskning,
 mögling, surring m. m. Nyjolk,
 t. ex. kunde få stå i en bunke,
 tills den börjat mögla på ytan.
 Då måste ingefäran fram, ri-
 vas och blandas med nyjolken
 för än få bort mögelsmaken.
 Trost bör kunde börja lukta,
 "ose omne", som man uttryckte
 sig. Då måste salt och peppar

till för att få bort dålig lukt
 och smak. I fråga om slakt
 var det alltid fråga om "hela
 fallet" och det blev en hel
 styckad gris i fläskbajans, en
 hel styckad ko i saltkarot
 o. s. v. Det kom att räsko ut
 för länge och måste saltas
 dubbligt först och sedan vid
 användningen måste krydd-
 askarna och kryddpåsarna
 fram. Det att spara på mat
 och ödsle med kryddor, var
 kanske att "fila mygg och väl-
 ja kunneler", men sägs-
 manen "men det var nödsträng
 nr flera synpunkter". I en nöd-
 slakt kunde komma i gården
 helt oförhappande och de
 gällde det att ha alla kryddor
 som vore behörliga, på lager. De

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o. DÖDERHULT
 Frgl. M 81

dant måste en matnos hava
 med i beräkningen vid inköp
 av kryddor på marknader i
 Fjesholm, i Trisdala, eller var
 en marknad hölls. Då gällde
 det att gå till kryddkrämaren
 uppslägna kryddbod och med
 reda penningar eller genom
 bytoshandel, t. ex. till, vadmal
 m. m., få del av de goda och
 välbehövlige kryddorna. Tills-
 rum i Hjorted (grannskow till
 M.) var en annan marknads-
 plats, där M.-borna kunde få
 sitt kryddbod tillsett.

"Kryddkrämaren" var inget
 egentligt M.-ord utan man kunde
 nog hellre "kryddkrällen" eller
 "kryddhandlern". Denne gjorde
 alltid goda affärer, ty han föred
 oförfalskad vara. Kftersons alla

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

kryddor såldes smalda, kunde
 de näppeligen förfäskas på
 något sätt. Kryddblandningar
 förekom inte heller. Även i
 själva matlagningen användes
 oftast hela kryddor och mal-
 des eller krossades endast allt
 för stora bitar. En del kryd-
 dor revs på rivjärn, t. ex. inge-
 fära. I soppor användes hel
 peppar och i fruktsoppor
 hela stänger kard. mynnan och
 linjan smulades sönder mellan
 handflatorna. Pepparrot revs. Pomo-
 ransskal koktes och så spars det vita
 bort och endast det gula finas-
 bades och användes. Fänkål, anis,
 peppar, näjlikor, kardemumma,
 muskot blommasöttes, om de ej skul-
 le användas hela men muskot revs.
 Safran blöttes upp i mjölk i en trasa,

som framades ut och den vjöl-
 Ren användes sedan till rögsjod.
 Vanligt förekom i svarta slängor,
 blankiga och i längd och tjock-
 lek ungefär som en blyertspen-
 na men något blankiga i två-
 seltens, nästan som lundkal
 (vältan). Fint salt, som "tagit
 ihop" av fukt stötes, blubbades
 eller kavades alltefters dess
 hårdhet. Grovt salt blubbades
 i saltbo. I bötkar och i bal-
 jor användes alltid grovt salt,
 liksom i torshyttor, alkaggar
 och större fisk-kar, ävenså i
 strömmingskäril. Det fina saltet
 sparades på så mycket som möj-
 ligt och det användes vid till-
 redningar och tillagningar av
 de olika maträtterna. Fint salt
 var dock inte förr så fint som senare tidens.

Pepparrot var före i världen
inte så allmän bland allmo-
gen, vilket följande händelse
ger belägg för:

En vandringskräddare på
1800-talet kom till en gård i M.,
där man serverade kokt gädda
med riven pepparrot. Kräd-
dam, som hette Colin, tyckte det
kändes gott ut, där det låg på en
tentullik och han tog för sig
en försvarlig del med sin horn-
sked men förstod inte att blän-
da ut det med såsen utan
fick en stor lugga i munnen.
Ögon och näsa började rinna
på honom och när husbonden
roat frågade: "Ja tycker väster
om den nya kryddan?" svarade
han: "Ja, ju bevaras kinnis och
förstäm! Öga (öga) och näsa ä inte

å tala om."

Senap var också den en kryd-
da, som började användas sena-
re än många andra kryddor.

I mitten av 1800-talet blev
en torpare, England bjöds
på mat hos en fymästare,
lundgren. Det var vid juba
av skinkan stod på bordet.

England tog ingen senap
till denna men uppmanas-
des av lundgren med orden:
"Spa inte England ha senap?"

England, som var generad
över att inte känna till den-
na krydda, tog sig litet senap
i burken, och svarade: "Jo visst,
senap är mitt liv och det står
alltid på mitt bord." Dagen där-
på kom Englands dotter till
fymästarens och skulle tjälms

till i Lushället. Även hon blev
 bjuden att ta en senap vid mål-
 tiden men tackade nej och
 förklarade, att hon inte hade
 en aning om, vad det var för.
 Då kunde inte fymästaren
 tåga, utan utlät sig: "Och
 ändå ha far du så sent som
 i går, att aldrig senap saknas
 på hans bord!"

Det är tydligt, att det var den
 gula senapen, som först "slog ig-
 nom" i U. Den k. k. spanska
 senapen, gråaktig till färgen,
 kom långt senare. Där man
 inte odlade senap, inköptes den
 på apotek i pulverform se-
 nare än i form av korn. När
 den stöts, blandades den ut med
 vätska och något allika samt
 rördes ut till lagom konsistens.

ULMA 2402. Gunnar Skogsmark. 1959
 SMÅL. MISTERHULT o DODERHULT
 Frgl. M 81

Thompletterings svar till

M 81.

Matlagning.

S. 49. Trättel är uttalat.

S. 50. Fajpanne, faj och fajfe är uttalo.

S. 52. Borse. Uttaloet skall ha-
va rent o-ljud.

S. 63 Frängvälling koktes
upp på vatten och
havremjöl. Den skulle fräng-
koke, d. v. s. kokas upp hast-
tigt. Om matmor var med i
arbetet på åker och äng och
kom sent hem, ville hon fort
få kvällsmaten färdig åt
folket. Medan de skulle om
många småsysslor, t. ex. säga
till en del djur, hann hon

På denna välling färdig, tills
 karlarna kommo in för
 att äta. Stänkvälling till-
 gades på enahanda sätt
 men då var det i stället
 vetmjöl till ingrediens.
 I höger hand hade hon då
 sin trävisp (av skalat visp-
 ris = björk) och i vänster hand
 höll hon mjölet, som hon
 stänkte i grytan, under
 det hon samtidigt vispade.
 Troligt Helge Persson, nu-
 mera boende i Döderhults
 socken men förr boende
 i M., förekom också tillag-
 ningsställe både i Slätthult
 och Ängsholm, där han
 i ungdomen tjänade.
 "Du fick då varm mat i
 rättan tid", säger han, "och

behövde inte sitta och vänta.
 Vatten & spulle vara i fullt kok,
 innan mjölet stänktes i.
 S. 75. Stjulpig (sten) betyder ur-
 gröpt. Det kunde då vara en
 av naturen urgröpt sten,
 d. v. genom bällets inver-
 kan under årtusendena,
 eller också en av männi-
 skohand med nåtning av
 visst verktyg, d. v. sten ur-
 gröpt, flat sten. Se fig. nedan!

S. 99. Säppa är utslaget, lika
 S. 108. så brörsäpp på sid. 108.
 S. 131. Cippstube de päre. Därmed
 menas kall, kokt, och ska-
 lad potatis, som lägges i

Stekpanna och blandas med vitlök eller rödlök, i förväg skuren. Alltsammans hakas sönder med hackkniv och överdjutes med kallt vatten, så att en vit matrån erhålles. Under själva stekningen river man med hackkniven mot stekpannas botten, så att potatisen ej bränner vid. Denna rätt ätes ofta till första frukost kl. 7⁰⁰ och den skulle älas tillsammans med skivad, salt, stekt fläsk. På Gåsshult var detta nästan ständigt frukostträff och den ansågs av arbetsfolket som god och bra att börja dagens egentliga arbete på.

HACKKNIV.

ULMA 24002. Gunnar Skogsmark. 1959
SMÅL. MISTERHULT o. DÖDERHULT
Frgl. M 81

5.181 f. Däppe, däpp och alla
sammansättningar
med dessa ord hava vanst.
uttal.

5.198. Köd ord har närat bliva
oläsligt på tre bokstäver
och skall vara kniske el-
ler på resp. kniska; som var
en liten pepparkvarn. Tre-
gel var den sådan, att den
kunde hängas på väggens och
för det mesta hade den då
sin plats under barakyl-
lau, där kryddorna förwa-
rades i sina resp. burkar.
När pepparen maldes upp-
stod ett "kniskande" ljud
på grund av kryddans
torrhet.